

Література

1. *Cummings, Thomas G. & Worley, Christopher G.* Organization Development and Change, 8th Ed., Thomson South-Western, USA, 2005.
2. *Kotter, John.* Corporate Culture and Performance, Free Press; (April 7, 1992).
3. *Rob Goffee and Gareth Jones.* The Character of the Corporation, HarperBusiness, 1998.
4. *Бабосов Е. М.* Прикладная социология: Учебное пособие. — Мн.: ТетраСистемс, 2000. — 496 с.
5. *Григор'єв С. І., Растов Ю. Є.* Основи сучасної соціології: Навчальний посібник. — Алтайський державний університет. — 2001. — 252 с.
6. *Добреньков В. И., Кравченко А. И.* Методы социологического исследования: Учебник. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 768 с.
7. *Євдокимова Н. М., Кірієнко А. В.* Економічна діагностика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 110 с.
8. *Кравченко А. И.* Прикладная социология и менеджмент: Учебное пособие. — М.: МГУ, 1995. — 208 с.
9. *Мотышина М. С.* Метод и модели маркетинговых исследований: Учеб. пособие. — СПб.: СПбУЭФ, 1996. — 109 с.
10. *Левкин Н.* Организационная культура: необходимость систематизации ключевых положений // Проблемы теории и практики управления. — 2006. — № 4. — С. 8—16.
11. *Шейн Э.* Организационная культура и лидерство: 3-е изд. / Пер. с англ. под ред. Т. Ю. Ковалёвой. — СПб.: Питер, 2007. — 336 с. — (Серия «Классика МВА»).

Стаття надійшла до редакції 01.11.2007

УДК 339.92

Я. М. Столярчук, канд. екон. наук, доцент
кафедри міжнародної економіки,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена комплексній оцінці масштабів та структури українсько-російського торговельного співробітництва з точки зору реалізації національних економічних інтересів України у міжнародній сфері. Обґрунтовано, що взаємодія України і Росії у торговельній сфері характеризується на сьогодні чітко вираженою асиметричністю, що потребує фінансово-економічного, нормативно-правового та органі-

заційно-управлінського реформування торговельного режиму між двома країнами у контексті реалізації євроінтеграційного вектору міжнародної стратегії України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: українсько-російське торговельне співробітництво, зовнішньоторговельний обмін, ефективність торговельних відносин, баланс зовнішньої торгівлі, зона вільної торгівлі, зона преференційної торгівлі.

Активна участь України у діяльності міжнародних організацій та світових політичних процесах, інтенсифікація її міжнародного економічного співробітництва та включення у глобальний ринок праці забезпечують настійне утвердження нашої держави в якості суверенного суб'єкта міжнародних відносин. За цих умов надзвичайної актуальності набувають питання, пов'язані з налагодженням стійкого, економічно вигідного та довготривалого економічного співробітництва з Російською Федерацією, як одним з ключових стратегічних партнерів нашої держави. Для України дана проблематика стає особливо критичною з урахуванням суттєвої асиметричності українсько-російських економічних відносин та наявності у Російській Федерації потужного «газового важеля» реалізації свого національного економічного інтересу на пострадянському просторі, що стає причиною перманентного загострення економічних суперечностей між двома державами, зазіхань Росії на національну самовизначеність нашої країни, потурання нею державного суверенітету України і навіть, як показали нещодавні події у Грузії, — загрози територіальній цілісності нашої держави та намагання підкорити стосунки з нею своїм імперським цілям. Крім того, значна залежність України від російської зовнішньої політики гальмує процеси інтеграції нашої держави у європейський економічний простір та її включення у систему колективної безпеки, а незавершеність процесу договірно-правового оформлення українсько-російського кордону та дислокація російського Чорноморського флоту у Севастополі створюють реальну загрозу національній безпеці України, здатні дестабілізувати суспільно-політичні процеси в нашій державі, а також вносять розбрат в українське суспільство, загострюють напруженість на національному і релігійному ґрунті, посилюють сепаратистську налаштованість в окремих регіонах України та підривають авторитет державних інститутів.

Відтак — існує необхідність розробки нових парадигмальних засад для розбудови українсько-російського економічного співробітництва на принципах відкритості, незалежності від політичних

впливів, прозорості, взаємовигідності, еквівалентності та прагматичності, а також узгодження цього напрямку міжнародної економічної політики України з її остаточним євроінтеграційним вибором. Адже від цього значною мірою залежатиме можливість збалансування ключових векторів зовнішньоекономічного співробітництва нашої держави, їх гармонізація, врешті-решт вибір оптимального шляху національного економічного розвитку, що забезпечить Україні гідне місце у світовому співтоваристві у XXI столітті.

Дослідженню проблематики українсько-російського економічного співробітництва, аналізу його традиційних форм (зовнішньої торгівлі, інвестиційного, інноваційного та транскордонного співробітництва), розкриттю інституційних механізмів регулювання двосторонніх економічних відносин України і Росії присвячено наукові праці багатьох вітчизняних та російських вчених, а саме: В. Андрианова [1], О. Білоруса [2], А. Бикова [3], М. Бурмістрова [21], О. Власюка [5, 18], В. Григоренка [19], Б. Губського [6, 20, 21], А. Качеліна [8], Ю. Кормнова [9], М. Кротова [10], А. Кузнецова [11], Д. Лук'яненка [6, 17], Д. Мацнева [12], Б. Парахонського [13], Ю. Пахомова [14], С. Пирожкова [20], А. Поручника [15], В. Сіденка [6], А. Сухорукова [19, 20, 21], Ю. Соколова [16], А. Філіпенка [24], Г. Шестопалова [21] та ін.

Проте недостатньо розробленими залишаються питання щодо узгодження українсько-російського торговельного співробітництва з європейською політико-економічною інтеграцією. Це і стало метою статті. Її методологічну основу складають наукові праці сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблем міжнародної економічної діяльності України і Росії, а також матеріали статистичних інституцій двох країн.

Економічне співробітництво України і Російської Федерації за своєю природою, характером і потенційними можливостями є достатньо масштабним і всеохоплюючим, здатним реалізувати національні економічні інтереси двох країн. Українсько-російська співпраця в економічній сфері може здійснюватися за багатьма напрямками та векторами (у виробничій та невиробничій сферах), реалізовуватися господарюючими суб'єктами різних форм власності (державної, приватної, змішаної) та набувати перманентного чи дискретного характеру.

У контексті аналізу основних домінант взаємодії національних економік України і Росії доцільним видається зосередження уваги на найбільш узагальненій та визначальній формі співробітництва двох держав, а саме співпраці у торговельній сфері. І це не випадково, адже міждержавна торговельна співпраця опосеред-

ковує практично усі види міжнародного поділу праці, формує усталені канали виробничої, інвестиційної, фінансової та технологічної взаємодії країн та є основою глобальної мікроінтеграції. Так, досліджуючи місце різних груп країн у географії експортно-імпортних операцій України, можна зробити висновок про традиційну орієнтацію її зовнішньої торгівлі, яка успадкована від колишнього перебування у складі народногосподарського комплексу СРСР. Як свідчать дані, представлені у табл. 1, незважаючи на постійне падіння питомої частки країн СНД у загальному товарообігу України, майже чверть його вартісного обсягу припадає нині саме на країни цього регіонального об'єднання. Так, у першому півріччі 2008 р. частка країн СНД у зовнішньоторговельному обороті України складала 23,5 %, у тому числі в експорті — 35,4 %, а в імпорті — 41,5 % [7].

Що стосується довготермінової тенденції зовнішньоторговельного співробітництва України з державами даного регіонального угруповання, то протягом 1996—2007 рр. вона скоротилася з 51,4, до 37,8 % за експортними поставками та з 63,5 до 42,2 % — за імпортними. Проте навіть за суттєвого згортання торговельного співробітництва України з інтеграційним блоком СНД, останній все ще посідає важливе місце у реалізації зовнішньоторговельного потенціалу нашої держави.

У той самий час динамічно розвивається зовнішня торгівля України з країнами Європейського Союзу: зростають як обсяги експорту українських товарів до країн даного інтеграційного блоку, так і обсяги імпорту з цих країн до України. Так, упродовж 1996—2008 рр. частка держав ЄС зросла з 13,6 % до 28,7 % зовнішньоторговельного обороту, у тому числі в українському експорті з 11,1 % до 24,6 % та в імпорті з 15,7 % до 31,5 % відповідно. Переломним в економічних відносинах України з ЄС став 2004 р., коли частка Європейського Союзу у зовнішньоторговельному обігу України перевищила 30 %, а вже у 2007 р. обсяги зовнішньоторговельного обороту України з країнами ЄС досягнули 41,7 млрд дол. США, що у п'ятеро перевищує відповідний показник 1996 р. При цьому експорт товарів та послуг збільшився за вказаний період у 4,6 рази і становив у 2007 р. 16,9 млрд дол. США, а імпорт — у 5,5 разів, досягнувши 24,8 млрд дол. Унаслідок стійкого перевищення імпорту над експортом протягом останніх років у торгівлі України з ЄС утворилося від'ємне сальдо в обсязі 7,9 млрд дол. США у 2007 р. [7]. Частково це пояснюється невиваженою курсовою політикою НБУ та мінливістю цінової кон'юнктури на ринку чорних металів.

Таблиця 1

**ГЕОГРАФІЧНА СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ
ПРОТЯГОМ 1996—2008 рр. (% ДО ЗАГАЛЬНОГО ПІДСУМКУ) [7]**

Рік	Країни ЄС	Країни СНД
Зовнішньоторговельний оборот		
1996	13,6	58,1
1998	19,4	44,3
2000	18,4	43,9
2002	21,7	38,2
2004	30,8	38,0
2006	29,3	39,4
2007	31,4	40,2
2008*	28,7	23,5
Експорт		
1996	11,1	51,4
1998	16,8	33,3
2000	16,2	30,9
2002	19,7	24,4
2004	29,4	26,3
2006	25,2	33,1
2007	26,6	37,8
2008*	24,6	35,4
Імпорт		
1996	15,7	63,5
1998	21,6	53,8
2000	20,6	57,6
2002	28,7	53,6
2004	32,3	51,4
2006	32,9	44,9
2007	35,3	42,2
2008*	31,5	41,5

* — дані за першу половину 2008 р.

У 2007 р. окреслилися доволі привабливі перспективи для розширення на європейському ринку сегменту української сільськогосподарської продукції, які мали своїм проявом 26,3 %-не зростання її поставок. При цьому зросла частка ринку ЄС у географічній структурі збуту вітчизняних виробників цього сектору економіки з 24,9 % у 2005 р. до 31,8 % у 2007 р. Крім того, позитивним є збереження присутності на ринку ЄС вітчизняних металургів та представників вітчизняної хімічної промисловості, котрі постачають на європейський ринок відповідно 22,1 та 26,5 % своєї продукції [4, с. 180].

Разом з тим, сучасні торговельні відносини між Україною та ЄС характеризуються певною асиметричністю, про що свідчить той факт, що частка України у загальному імпорті ЄС складає 1,2 %, а в загальному експорті — лише 0,6 %. З цього можна зробити висновок про більшу відкритість українського ринку для виробників з ЄС, ніж ринку ЄС для українських виробників. Така незначна частка України в загальному товарообігу є сигналом для нарощування нею своїх зусиль у напрямку створення зони вільної торгівлі через покращення умов доступу своїх товарів на ринки країн ЄС.

Що стосується торговельного співробітництва України з державами СНД, то особливе місце серед партнерів нашої держави посідає Російська Федерація. Незважаючи на стрімке зменшення її частки в зовнішньоторговельному обороті, загальному експорті та загальному імпорті нашої держави, Росія дотепер залишається найкрупнішим торговельним партнером України на пострадянському просторі. У першій половині 2008 р. на неї припадало 24,2 % українського зовнішньоторговельного обороту, 24,1 % експорту та 24,2 % імпорту (для порівняння дані показники у 1994 р. склали 49,6, 39,6 та 59,1 % відповідно) [7].

Україна також належить до числа важливих торговельних партнерів Росії, займає вагомe місце у пріоритетах зовнішньої торгівлі сусідньої країни та в реалізації її експортного потенціалу. Про це свідчить, зокрема, той факт, що упродовж 1995—2007 рр. частка України у зовнішньоторговельному обороті Росії з країнами СНД не опускалася нижче 35 %, а в окремі роки (1995 р., 1999 р., 2005 р.) складала понад 40 % (рис. 1). Разом з цим, слід відмітити, що Російська Федерація, починаючи з 2000 р., динамічно нарощує масштаби зовнішньої торгівлі з країнами далекого зарубіжжя, частка яких протягом 1995—2007 рр. зросла з 75,9 до 85,1 % [23]. Одночасно скорочується частка торговельного обороту Росії з країнами СНД, що обумовлено слабкою консолідаці-

єю економічного простору даного інтеграційного блоку та відсутністю ефективних механізмів міждержавної інтеграційної співпраці. Серед причин недостатнього прогресу в економічній інтеграції країн у рамках СНД можна назвати наступні: тривалий кризовий стан економіки держав-членів упродовж 1990-х років та незавершеність процесу формування в країнах СНД ринкового механізму, відмінності у характері системних трансформацій у державах Співдружності та суттєві відмінності в рівнях економічного розвитку країн регіону, однотипність їх експорту і недостатня конкурентоспроможність обробної промисловості. Крім того, не можна не враховувати і відсутність у держав СНД чіткої концепції інтеграції, узгодженої її цілі, «розмитість» перспектив зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного розвитку країн та ін. Тому цілком законним є той факт, що на фоні поглиблення інтеграційних процесів в Європі та Південно-Східній Азії в кінці 1990-х — на початку 2000-х років особливо яскраво окреслилась неспроможність регіонального угруповання СНД скласти їм достойну конкуренцію.

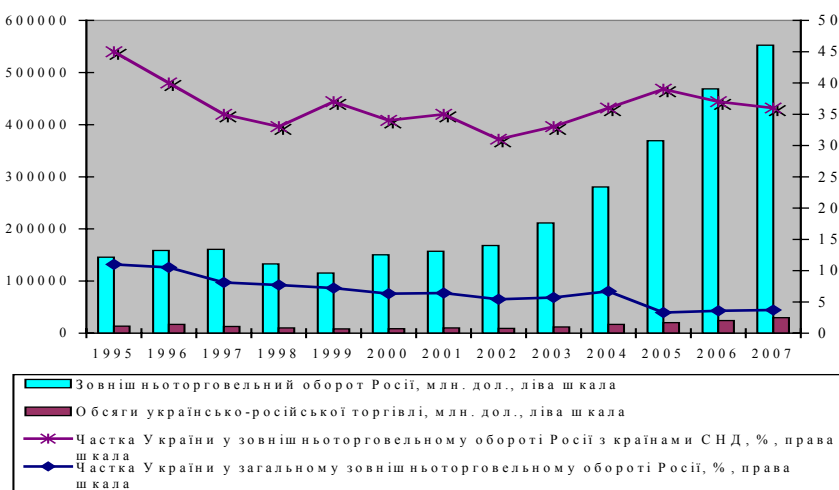
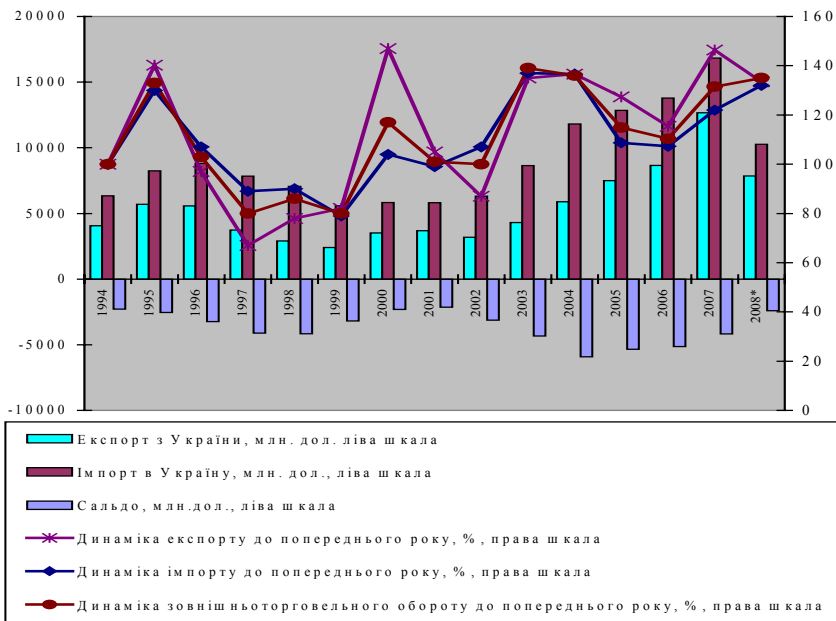

Рис. 1. Україна у зовнішньоторговельному обороті Російської Федерації протягом 1995—2007 рр. [22, 23]

Динаміка експортно-імпортних операцій між Україною і Російською Федерацією, відображена на рис. 2 та у табл. 2, свідчить про те, що протягом 1994—2007 рр., згідно даних Державного комітету статистики України, загальний товарооборот двох

країн зріс з 10414,8 до 29505,9 млн дол. США або майже у 3 рази [7]. Вивчення його структури дозволяє зробити ряд узагальнюючих висновків.

По-перше, упродовж 1994—2007 рр. двостороння торгівля України і Російської Федерації розвивалася вкрай нерівномірно. З 1994 р. до 1996 р. обсяги зовнішньої торгівлі двох країн поступово зростали: з 11,0 млрд дол. США до 14,4 млрд дол. США відповідно, або в 1,3 рази (причому український експорт та імпорт зростали рівномірно: експорт збільшився з 4,1 млрд дол. США до 5,6 млрд дол. США (на 40 %), а імпорт — з 6,3 млрд дол. США до 8,8 млрд дол. США (на 40 %), що спричинило стабільність від’ємного сальдо у зовнішній торгівлі України з Росією на рівні 10 % загального зовнішньоторговельного обороту нашої держави.

* — дані за перше півріччя 2008 р.

Рис. 2. Основні показники українсько-російської зовнішньої торгівлі протягом 1994—2008 рр. [7]

Проте динамічне зростання торговельних оборотів двох країн перервалося у 1997 р., коли Росія позбавила Україну режиму найбільшого сприяння, запровадивши ряд дискримінаційних за-

ходів у торгівлі з нашою державою, а саме введення з 1996 р. ввізних мит на цукор і підакцизні товари, а також ПДВ на всі товари українського походження. З урахуванням фінансової кризи 1998 р. наслідком цього стало скорочення загального українсько-російського товарообігу упродовж 1996—1999 рр. з 14,4 до 8,0 млрд дол. США (або на 45 %), у тому числі українського експорту — з 5,6 млрд дол. США до 2,4 млрд дол. США (або на 48 %), а імпорту — з 8,8 млрд дол. США до 5,6 млрд дол. США (або на 37 %). Більш стрімке, порівняно з імпортом, скорочення експортних поставок України на російський ринок призвело до зростання негативного сальдо в українсько-російській торгівлі товарами, яке у 1999 р. складало — 3,2 млрд дол. США. І лише, починаючи з 2000 р., українсько-російська торгівля стабілізувалася і вийшла на траєкторію поступового нарощення обсягів: упродовж 2000—2007 рр. взаємні експортно-імпортні поставки майже подвоїлись, зрісши з 9,3 до 18,1 млрд дол. США.

Таблиця 2

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ПРОТЯГОМ 1994—2008 рр. (млн дол.) [7]

Роки	Зовнішньоторговельний оборот	Експорт з України	Імпорт в Україну	Сальдо зовнішньої торгівлі
1994	10414,8	4065,4	6349,4	-2284,0
1995	13947,0	5697,9	8249,1	-2551,2
1996	14394,0	5577,4	8816,6	-3239,2
1997	11560,9	3723,0	7837,9	-4114,9
1998	9969,8	2905,5	7064,3	-4158,8
1999	7988,6	2396,4	5592,2	-3195,8
2000	9340,5	3515,6	5824,9	-2309,3
2001	9493,0	3679,5	5813,5	-2134,0
2002	9506,2	3189,1	6317,1	-3128,0
2003	12957,1	4311,4	8645,7	-4334,3
2004	17700,5	5888,7	11811,8	-5923,1
2005	20339,2	7495,8	12843,4	-5347,6
2006	22437,9	8650,7	13787,2	-5136,5
2007	29505,9	12668,3	16837,6	-4169,3
2008*	18102,6	7843,9	10258,7	-2414,8

* — дані за перше півріччя 2008 р.

По-друге, торговельний баланс України з Російської Федерації (упродовж 1994—2007 рр.) стабільно складається на користь сусідньої держави. Так, обсяги загального товарообороту між країнами досягалися в основному за рахунок російського імпорту в Україну, що спричинило хронічну дефіцитність та стабільність від'ємного сальдо торгівлі нашої держави з Росією. За вказаний період воно «зросло» з — 2284,0 до 4169,3 млн дол., досягнувши «найвищого» показника у 5923,1 млн дол. у 2004 р. Якщо протягом 1994—2007 рр. експорт українських товарів у Росію збільшився з 4065,4 до 12668,3 млн дол. США, то імпорт — з 6349,4 до 16837,6 млн дол. відповідно. Таким чином, Україна є залежною від імпорту з Росії більшою мірою, ніж від експорту в цю країну.

Найважливішою причиною хронічного дефіциту зовнішньої торгівлі України з Росією є зростання цін на енергоносії, у торгівлі нафтою і газом воно становило 8,5 млрд дол. США у 2006 р. за загального негативного сальдо у торгівлі товарами в межах СНД — 7,5 млрд дол. Крім того, значний дефіцит українсько-російської торгівлі пояснюється і відсутність між Україною і Росією угоди про створення зони вільної торгівлі, внаслідок чого ввізні мита на імпорт товарів з нашої держави є вищими, ніж з країн, з якими Росія має подібні угоди; невідпрацьованістю механізму зовнішньоторговельних відносин між нашими країнами; порівняно високою і постійно зростаючою собівартістю товарів традиційного українського експорту в Росію; несприятливою кон'юктурою світових ринків цих товарів та ін.

Що стосується ефективності зовнішньоторговельних відносин України та ступеня їх впливу на економічний розвиток нашої держави, то вони значною мірою залежать від товарної структури українського експорту та імпорту. Детальне його вивчення у зовнішній торгівлі України і Росії дозволяє виявити низку ключових тенденцій. По-перше, українсько-російський товарообмін є на сьогодні одним з найвигідніших в точки зору реалізації торговельного потенціалу нашої країни. Основу українського експорту в Росію становить продукція машинобудування, хімічної промисловості, чорної металургії та харчової промисловості: 29,6 %, 10,2 %, 24,1 % та 21,7 % відповідно у 2007 р.

У той самий час, у структурі російського імпорту в Україну майже 64 % обсягу припадає на енергоносії (нафта сира і газ) та іншу сировину. Таким чином, експорт товарів з України до Російської Федерації має більш «благородну» структуру порівняно з російським імпортом. Крім того, його диверсифікація сформу-

вала такий потужний товарний напрямок, як продукція машинобудування (машини, механізми та устаткування), частка якої упродовж останнього десятиліття стабільно складає біля 30 %.

По-друге, позитивною тенденцією у двосторонній торгівлі України і Росії є зростання взаємної торгівлі продукцією машинобудування. Протягом 1999—2006 рр. обсяг українського експорту цієї продукції зріс з 500 млн до майже 3 млрд дол. США і продовжує зростати. Що стосується імпорту російської продукції машинобудування в Україну, то в 2005 р. він становив 2 млрд дол. США, а в 2006 р. — 2,7 млрд (табл. 3), що дозволяє зробити висновок про значно більшу залежність Росії від поставок української продукції машинобудування, ніж України від поставок цього виду продукції з Російської Федерації.

Таблиця 3

**ДИНАМІКА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ПРОДУКЦІЄЮ
МАШИНОБУДУВАННЯ ПРОТЯГОМ 2005—2006 рр., млн дол. США, %
ДО ЗАГАЛЬНОГО ПІДСУМКУ [19, с. 128]**

Країна	2005			2006		
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Експорт	Імпорт	Сальдо
Білорусь	269,2	314,4	-45,2	279,9	351,2	-71,3
Казахстан	284,5	11,2	273,3	295,6	18,1	277,5
Російська Федерація	2238,3	2031,2	207,1	2951,6	2655,9	295,7
Всього СНД	3092,4	2382,4	710,0	3884,7	3082,0	302,7
Інші країни	1546,5	7669,6	-6123,1	1678,5	10615,2	-3936,7
Всього	4638,9	10052	-5413,1	5563,2	13697,2	-8134,0
Частка країн СНД, %	66,7	23,7	x	69,8	22,5	x

По-третє, продукція обробної промисловості України, зокрема з високим ступенем переробки, має порівняно високий попит на території Росії. Крім того, якщо порівнювати Росію з іншими країнами світу (США, державами ЄС та Близького Сходу) в аспекті споживчих переваг продукції українського виробництва, то сусідня держава є споживачем українських промислових товарів, тоді як решта світу — української сировини та напівфабрикатів. Як наслідок — експорт українського машинобудування та споживчих товарів залежить насамперед від попиту в Росії. Так, на сьогодні для більшості вітчизняних машинобудівних заводів російський ринок залишається ледве чи не єдиним споживачем їх продукції, а тому в інтересах

України зберегти його, чому, безперечно, сприятиме створення в СНД зони вільної торгівлі.

По-четверте, непропорційно велика питома частка енергоносіїв у російському імпорті в Україну, а також переважання енерго- та матеріаломісткої продукції в українському експорті до Росії за умов досить мінливої цінової конкуренції на відповідних сегментах ринку посилює залежність нашої держави від Російської Федерації та не дає можливості для нарощування її експортного потенціалу з метою здійснення масштабної експансії до Росії без докорінної перебудови експортної стратегії.

Крім того, на сьогодні Україна і Росія виступають конкурентами на ринках третіх країн, у першу чергу держав СНД. Так, Російська Федерація випереджає Україну майже за усіма товарними групами експорту, зокрема, такими, як продукція чорної металургії; машини, устаткування і транспортні засоби; продукція хімічної, деревообробної та целюлозно-паперової промисловості; текстильні матеріали, текстильні й інші вироби тощо. Україна ж переважає Росію на ринках СНД лише за такими товарними групами, як продовольчі товари та сільськогосподарська сировина, а також деякі види продукції чорної та кольорової металургії.

Оцінюючи ситуацію, що склалася останніми роками у зовнішньоторговельному співробітництві України з Російською Федерацією, слід виокремити основні бар'єри, що ускладнюють формування раціональної моделі торговельного співробітництва двох країн. Серед них можна виокремити такі ключові:

- перманентний вплив політичних факторів на економічні зв'язки суб'єктів господарювання України і Російської Федерації;
- продовження процесу згортання взаємних господарських, виробничих, коопераційних і технологічних зв'язків;
- масштабна експансія на внутрішні споживчі ринки України і Росії високорозвинутих країн та країн третього світу, що значною мірою сповільнює розвиток галузей національних економік двох країн;
- переорієнтація зовнішньоторговельних зв'язків України на країни далекого зарубіжжя зі зміною географічної структури експорту та імпорту товарів та послуг;
- глибока інвестиційна криза, не інноваційний, а переважно екстенсивний характер залучення іноземних інвестицій у двох державах;
- зростання питомої частки сировинних галузей у загальному обсязі промислового виробництва та скорочення частки галузей з високим ступенем обробки;

- інфляційні процеси, постійне коливання курсів національних валют щодо долара США;
- скорочення платоспроможного попиту більшості верств населення двох держав;
- нестабільність української та російської законодавчої бази, що стає причиною частой зміни митних та податкових ставок;
- недосконалість схем кредитування та фінансового забезпечення українсько-російських зовнішньоторговельних операцій;
- високий рівень «тінізації» національних економік України та Росії, загальна криміналізація суспільства, корупція та ін.

Таким чином, використання нашою країною зовнішньоторговельного потенціалу в економічному співробітництві з Росією в контексті забезпечення експортної безпеки вимагає системної підтримки розвитку експортного потенціалу, яка б включала конкретні заходи з надання Україною технічної допомоги за кордоном для забезпечення її національних економічних інтересів на російському ринку. Це вимагає застосування фінансово-економічних, організаційних, нормативно-правових та інших важелів.

У комплексі фінансово-економічних заходів забезпечення інтересів українських продуцентів на російському ринку найбільш ефективним щодо стимулювання українського експорту є фінансове сприяння держави вітчизняним експортерам через реалізацію механізмів кредитування експорту; страхування експортних кредитів від комерційних та політичних ризиків; надання урядом гарантій щодо залучення кредитних ресурсів в експортоорієнтовані виробництва та запровадження системи ефективного кредитування їх обігових коштів; надання державної підтримки експортерам промислової продукції, передусім тих галузей, де створено конкурентні переваги на світовому ринку.

Важливого значення в стимулюванні експортної діяльності українських товаровиробників на російський ринок набуває проблема кредитування їх експортних операцій банківськими та іншими фінансовими установами. З огляду на обмеженість фінансових ресурсів для надання Україною технічної допомоги за кордоном для забезпечення її інтересів на зовнішніх ринках, доцільною в даному аспекті видається активізація співробітництва між українськими та російськими фінансовими інституціями, передусім банками, з метою залучення російського капіталу для фінансування виконання експортно-імпортних операцій між двома країнами, а також активізація процесу залучення через фінансові установи Росії російського капіталу та знаходження зовнішніх джерел фінансування та програм технічної допомоги для

реалізації заходів з інформаційного та правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, необхідним заходом зі стимулювання експортної діяльності українських товаровиробників є створення системи спеціалізованих страхових компаній незалежно від форм власності для страхування ризиків як під час здійснення експорту та інших зовнішньоекономічних операцій (лізингу, оренди, консигнації), так і страхування іноземних кредитів та інвестицій за кордон.

З подальшим розвитком фінансової підтримки вітчизняним експортерам доцільно активізувати інвестиційне співробітництво українських і російських суб'єктів підприємницької діяльності за конкретними проектами з виробництва конкурентоспроможної на зовнішніх ринках продукції; акумулювати фінансові ресурси як для освоєння нових технологій, так і для здійснення масштабної диверсифікації виробництва наукоємної продукції; використовувати податкові важелі заохочення експортерів (повернення ПДВ у разі експорту продукції та ін.) та митно-тарифне стимулювання.

Особливої важливості на сьогодні набуває діяльність нашої держави щодо вдосконалення нормативно-правових умов забезпечення експортної експансії продукції українських товаровиробників на російський ринок. До найбільш актуальних відносяться: гармонізація українсько-російської законодавчої бази щодо зовнішньоекономічної діяльності; проведення інвентаризації нормативно-правової бази України і Росії та стану виконання довготермінових угод про торговельно-економічне співробітництво; приведення у відповідність законодавства обох країн у галузі тарифного та нетарифного регулювання (націленого на ліквідацію технічних бар'єрів у розвитку торговельних відносин); систем сертифікації та валютного регулювання; поетапне приведення державних стандартів України у відповідність з вимогами міжнародних та європейських стандартів; активізація процесу укладення з Росією угоди про вільну торгівлю та ін.

Проблема розвитку та реалізації експортного потенціалу України на російському ринку вимагає також докорінного поліпшення організаційного забезпечення зовнішньоторговельної діяльності. Першочерговим завданням у цьому напрямку є налагодження широкої системи зовнішньоторговельної інформації та інформаційно-консультативних служб у межах регіональних та закордонних представництв; організація ефективної системи обміну господарською інформацією між українськими та російськими суб'єктами господарювання; формування ефективної ін-

фраструктури збуту товарів і послуг на російському ринку, яка б відповідала світовим стандартам для динамічного освоєння українськими товаровиробниками даного сегменту та ін. Необхідно на державному рівні розгорнути ініціативи щодо організації зустрічей, освітніх семінарів, конференцій та круглих столів, а також обміну досвідом між представниками українського та російського бізнесу. Забезпечити інформаційну базу та відповідні заходи своєчасного й оперативного інформування вітчизняних господарюючих суб'єктів стосовно можливостей і ризиків у рамках створення зони вільної торгівлі в рамках СНД.

Оскільки на сьогодні за своїм потенціалом домінуючим каналом просування українських товарів на зовнішні ринки є торговельно-економічні місії України, які мають можливість збирати та обробляти інформацію щодо можливостей зміцнення позицій українських товаровиробників на окремих сегментах ринків зарубіжних країн, то одним з важливих напрямків організаційного забезпечення є сприяння реалізації інтересів українських фірм на російському ринку через їх активну участь у торговельно-виставкових заходах; удосконалення роботи українських торговельно-економічних місій у Російській Федерації; створення мережі торговельних представництв підприємств та ін. Необхідно ініціювати активну видавничу діяльність, фінансування публікацій матеріалів, каталогів, інформаційних бюлетенів для створення та функціонування публічної інформаційної системи, яка б давала нагальну, легкодоступну, інтерактивну інформацію про підприємницькі структури України та їх експортні можливості тощо.

Саме сукупність вищезазначених заходів забезпечення інтересів українських товаровиробників на російському ринку дозволить суттєво підвищити ефективність торговельного співробітництва України і Російської Федерації як важливої складової стратегічного економічного співробітництва між державами. Разом з тим, українсько-російське торговельне співробітництво повинно бути узгоджено з євроінтеграційним вектором міжнародної стратегії України та сучасними процесами політико-економічної інтеграції в Європі. Тому на нинішньому етапі найдоцільнішим, у контексті поглиблення та диверсифікації торговельної взаємодії України з Російською Федерацією, є формування зони вільної торгівлі країн ЄСП, в рамках якої можна створити передумови для наступних, більш глибоких інтеграційних форм співробітництва. До числа цих передумов належить, передусім, подолання технологічної відсталості країн блоку через реалізацію політики випереджаючого розвитку з розвитком потенційно конкурентоспромож-

них на світових ринках видів продукції (перш за все, авіаційної, ракетно-космічної та озброєнь); або політики наздоганяючого розвитку з випуском продукції, що має високий платоспроможний попит на внутрішньому ринку (електронне та енергетичне устаткування, сільськогосподарські машини та техніка, нафтове та нафтохімічне обладнання, суднобудування та судноремонт). Адже зона вільної торгівлі як найпростіша форма економічної інтеграції є майже виключно позитивним чинником впливу на українську економіку, у той час як більш глибокі рівні інтеграції містять у собі низку важливих потенційних загроз економічній безпеці України.

Так, митний союз може сприяти посиленню конкурентного тиску на українського виробника з боку партнерів по союзу, які приділяють більшу увагу захисту власного виробництва (насамперед РФ, де, як відомо, відбувається активне реформування податкової системи). По-друге, не виключається можливість підпорядкування зовнішньоекономічної політики інтеграційного об'єднання ЄСП досягненню суто політичних цілей. По-третє, функціонування монетарних систем країн-членів ЄСП передбачає проведення кожною з них незалежної монетарної політики, що не дає об'єктивних підстав навіть обговорювати перспективи впровадження єдиної грошової одиниці.

Таким чином, одночасна взаємодія України з інтеграційними угрупованнями ЄС та ЄСП має передбачати стратегічну перспективу щодо найбільш ефективної інтеграції України в європейський економічний простір. Досвід такої співпраці переконливо довела Велика Британія, взаємодіючи у 1960—1970-х роках з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) та Європейським співтовариством. Нині багато учасників міжнародних економічних угруповань, таких як АТЕС, НАФТА, ОЧЕС, СНД тощо, є також членами інших регіональних об'єднань. Ряд країн мають угоди про створення зон вільної торгівлі не з однією, а з кількома державами. Такий статус не суперечить нормам і правилам ГАТТ-СОТ, іншим міжнародним нормативно-правовим документам [24, с. 7].

Резюмуючи вищесказане, слід відмітити, що співробітництво України повинно виглядати наступним чином: у регіональному угрупованні ЄСП — формування зони вільної торгівлі з ліквідацією торговельних бар'єрів між учасниками угоди і збереженням національного торговельного режиму у торговельних відносинах з третіми країнами; а у регіональному об'єднанні ЄС — створення зони преференційної торгівлі, як найнижчої, практично пе-

редінтеграційної фази з наданням партнерами один одному певних пільг, таких як квоти на експорт окремих видів продукції (текстиль, вироби металургійної промисловості), поглибленням секторального і транскордонного співробітництва (євро регіони, європейські транспортні коридори тощо) та розширенням співпраці за каналами технічної допомоги.

Література

1. Андрианов В. Перспективы Единого экономического пространства // *Экономист*, 2005. — № 12. — С. 56—74.
2. Білорус О., Лук'яненко Д. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку: Монографія. — К., 1998. — 416 с.
3. Быков А. Исторический шанс России — евразийская интеграция и трансконтинентальная кооперация (к 15-летию распада СССР и образования СНГ) // *Российский экономический журнал*. — 2006. — № 5—6.
4. Венцовський Д. Ю. Три роки розширеного ЄС: підсумки торговель-економічних відносин з Україною // *Стратегічна панорама*. — 2008. — № 2. — С. 179—184.
5. Власюк О. С. Перспективи розвитку економічного співробітництва Україна-ЄС: внутрішні виклики та зовнішні можливості // *Стратегічна панорама*. — 2008. — № 2. — С. 85—89.
6. Губський Б., Лук'яненко Д., Сіденко В. Інтернаціоналізація української економіки // *Економіка України*. — 2000. — № 9. — С. 15—23.
7. Державний комітет статистики України // www.ukrstat.gov.ua
8. Качелин А. Стратегическое партнёрство в газовой сфере // *Экономист*. — 2006. — № 10. — С. 60—62.
9. Кормнов Ю. Россия в международной кооперации: оценки эффективности // *Экономист*. — 2005. — № 10. — С. 24—30.
10. Кротов М. Экономическая интеграция стран СНГ: проблемы и перспективы // *Российский экономический журнал*. — 2001. — № 1.
11. Кузнецов А. Два вектора экспансии российских ТНК — Евросоюз и СНГ // *Международная экономика и международные отношения*. — 2006. — № 2. — С. 95—102.
12. Мацнев Д. Макроэкономика СНГ: десятилетие реформ // *Российский экономический журнал*. — 2001. — № 5—6.
13. Парахонський Б. О. Українсько-російські відносини: зліти та падіння. — К.: Т-во «Знання» України, 2007. — 24 с.
14. Пахомов Ю. Взаимодействие Украины и России в контексте мирового опыта // *Мир перемен*. — 2005. — № 2.
15. Поручник А. М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: Монографія. — К.: КНЕУ, 2008. — 352 с.

16. Соколов Ю. Интеграция как условие воспроизводства промышленного капитала // Экономист. — 2006. — № 8. — С. 21—28.
17. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ. — 2001. — 538 с.
18. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. — К.: НІСД, 2002. — 864с.
19. Сухоруков А. І., Григоренко В. К. Пріоритети економічної інтеграції України на просторі СНД // Стратегічна панорама. — 2007. — №3. — С. 126—129.
20. Україна-Росія: Проблеми економічної взаємодії: Монографія / За ред. Пирожкова С. І., Губського Б. В., Сухорукова А. І. — К.: НІУРВ, 2000.
21. Українсько-російські відносини: економічний аспект: Монографія / Пирожков С. І., Губський Б. В., Сухоруков А. І., Бурмістров М. П., Шестоपालов Г. Г. — К.: НІУРВ, 1998.
22. Центральный банк России // www.cbr.ru
23. Федеральная служба государственной статистики // www.gks.ru
24. Філіпенко А. С. НЕП: як не випасти із глобального цивілізаційного поступу // Урядовий кур'єр. — № 10, 20 січня 2005 року. — С. 6—7.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2008

УДК: 339.923

В. В. Трофимова, канд. екон. наук,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КЛЮЧОВІ КОМПОНЕНТИ НАЦІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті запропоновано авторський підхід до визначення сутності та структури провідних сучасних національних економічних моделей. Визначено чотири кластери ключових компонент національних економічних моделей та обґрунтовано їх глобалізаційний характер. Визначено зміст терміну «валентність» компоненти національної економічної моделі та розроблено методичні підходи до аналізу валентності компонент, що здатні забезпечити самодостатність національного економічного розвитку в умовах глобалізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: модель, національна економічна модель, глобалізація, компонент, власність, державне регулювання, ринкове саморегулювання, корпоративна система, соціалізація, інноваційність, інтелектуалізація, технологічність, безпечність, конкурентоспроможність, суспільна відповідальність, алокація ресурсів, транснаціоналізація.